

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

שיחות מוסר על סדר פרשיות השבוע

כולל

דברי חיזוק והתעוררות
בענייני עבודת ה'

נסדר ונערך משיחות מוסר
שנאמרו במקהלות על ידי
הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א
ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה

פרשת דברים

ירושלים עיה"ק תובכ"א
תשע"ט לפ"ק

שיחות מוסר אלו הנדפסים כאן בס"ד, נסדרו
ונערכו מתוך קלטות של שיחות מוסר שנמסרו
בשנת תשמ"ה בירושלים ת"ו. ואם שגיתי, איתי תלין
משוגתי. ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים ה"ו, כי
כל שגגה וטעות יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא
יעמידוני על טעותי.

בסוף החוברת מצורף מאמר על פרשת השבוע,
ממאמרי רבינו שליט"א על התורה כת"י, אשר רואה
אור לראשונה כאן בס"ד.

כל המעוניין לזכות את הרבים ולפתוח
נקודת מכירה לחוברות אלו, בבית הכנסת
/ ישיבה / מקוה וכיו"ב, על ידי קופה
[שיניחנה מליל שישי עד מוצ"ש מדי שבוע],
ניתן לפנות למערכת ההפצה.

**לכל ענייני ההפצה יש לפנות בשעות בין
הסדרים, לפלאפון מספר 0527622629**

ניתן להשיג את החוברות בנקודות המכירה

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר
הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות
ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת דברים

דרך תוכחה הראויה / הכרת 'כוחות הנפש' שכאדם /
דרך התוכחה / גנות ה'נרגנות' / לדון לכף זכות / אהבת
תורה

מפתח העניינים

'דיבור' בלשון 'קשה' / ה'תוכחה' הראויה - דרך 'רמז' / תוכחת יעקב לבניו
באחרית ימיו דוקא / הנהגתו של רבי זושא מאניפולי זצ"ל / הכרת 'כוחות
הנפש' הן של המוכיח והן של מי שמוכיחים אותו / 'אל תוכח לץ פן ישנאך,
הוכח לחכם ויאהבך' / הכנה לקראת חודש 'אלול' / 'איזה חכם - המכיר את
מקומו' / 'חולי הדמיון' / הכרת החולה בחוליו - חצי רפואה / 'עקוב הלב מכל' /
עובדא על בעל ה'אור יחזקאל' זצ"ל / חובת קביעות עיתים ללימוד ספרי מוסר
ויראה / תוכחתו של משה רבינו ע"ה / 'ותרגנו באהליכם' / כח ה'נרגנות' / כוחה
של הארת פנים / חומרת וגנות ה'נרגנות' / 'כפיות טובה' שרשה מה'נרגנות' /
עבודה על תיקון המידות הללו בימי 'בין המצרים' / כנגד מידת ה'נרגנות' ירדה
סכין מן השמים ובקעה כרסם / 'הוי דן את כל האדם לכף זכות' / חינוך הבנים
לדון לכף זכות / מעשה על הגאון רבי שמואל סאלנט זצ"ל / בכל דבר צריך
לדון לכף זכות / האדם תולה את מזה שבו בחבירו / חיזוק בימים אלו ב'אהבה'
לה' לתורה ולישראל / גדר 'אהבת תורה' / מסירות נפשו של רבי אלעזר
ל'תורה' / אהבתו ומסירות נפשו של רבי יוחנן לתורה / צערו ועניותו של רבי
יוחנן / שקידתו בתורה של רבי יוחנן / ה'אסון' הגדול שלא יכל רבי יוחנן לעמוד
בו - חסר ב'תורה' / גודל 'כוחות הנפש' ולכוונם למקום הראוי

מפתח חידו"ת

- א. בענין אלה הדברים אשר דבר משה..... כו
ב. בענין בין פארן ובין תופל..... כט
ג. בענין שלא התקבלה תשובת ובכית בני ישראל על עון המרגלים..... לב
ד. בענין העוים היושבים בחצרים..... לו
ה. בענין יהושע תורת ציבור יש לו..... לח
ו. בענין ועתה ישראל שמוע..... מא
ז. בענין חכמה בינה דעת..... מב

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמעון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
תנצב"ה		

ניתן להשיג את החוברות
מתחילת השבוע בשולחנות ההפצה
של י. בלוי בבתי הכנסת

ניתן להקדיש את הוצאות
הדפסת החוברות השבועיות
בפלאפון מספר 0527628840

נשמח מאוד לקבל כל הערה והארה
הוספות וטעויות הדפוס וכיו"ב
ולחוספה לרשימת התפוצה
במייל: 8542164@gmail.com

דרך תוכחה הראויה / הכרת 'כוחות הנפש' שבאדם /
דרך התוכחה / גנות ה'נרגנות' / לדון לכף זכות / אהבת
תורה

'דיבור' בלשון 'קשה'

בעזרת ה' יתברך, נראה היום לדבר מענייני הפרשה וענייני הזמן. פרשת השבוע פרשת דברים, מתחילים את 'ספר דברים', ונראה קצת ללמוד כמה לימודים לעניינינו.

הפרשה פותחת, 'אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל, בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף, בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב' (דברים א א), ורש"י (שם) מפרש שכל אלה 'דברי תוכחה'. שהרי כלל בידינו, שכל מילה ב'לשון הקודש' באה לבטא במיוחד ובמסויים את המשמעות המדויקת של הדבר, וכאשר התורה נוקטת לשון 'דיבור', 'אלה הדברים אשר דיבר משה', ולא 'אלה האמירות אשר אמר משה', הכלל הוא, כך אומרת הגמרא (מכות יא.), שכל לשון 'דיבור' היא לשון 'קשה'. וכמו שהפסוק אומר 'דיבר האיש אדוני הארץ איתנו קשות' (בראשית מב ל). גם כאן לשון 'דיבור' הוא לשון 'קשה', לשון 'תוכחה'.

ה'תוכחה' הראויה - דרך 'רמוז'

וכבר רש"י מפרש, "לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכניסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירים ברמז, מפני כבודן של ישראל". ויש כאן לימוד גדול, איך להגיד דברי 'תוכחה', לפעמים 'תוכחה' בצורה לא נכונה, יכולה לפעול בדיוק להיפך.

אתה רוצה לקרב, אבל בדיבור בוטה וקשה שאתה מדבר ישירות אליו, זה גורם 'ריחוק'. גורם שהוא יפרוש ח"ו. לכן צריך לדעת 'איך' לדבר. כאן משה רבינו ע"ה מדבר 'דברי תוכחה', דברים קשים, אבל הכל ב'רמז', הכל ב'רמיזות', בצורה שה'מבין יבין'.

תוכחת יעקב לבניו באחרית ימיו דוקא

יעקב אבינו ע"ה, כשבא בסוף ימיו להוכיח את בניו, הוא מברך אותם תחילה, אבל גם מוכיח אותם. ולימדו אותנו רבותינו (ספרי פרשת דברים פסקא ב, ילקוט שמעוני רמז תת, הובא ברש"י דברים א, ג), מפני מה הוא הוכיח אותם רק בסוף ימיו, בזקנותו ממש, כשהוא שוכב במיטה, אלא אומרים רבותינו (דבר מבהיל), אמר יעקב, כשהוא בא והוכיח את ראובן, כל ימי לא הוכחתיך, כי פחדתי שאם אני יוכיח אותך ב'קשות', ילך ראובן ל'עשו' הרשע, ולכן היה צריך יעקב אבינו ע"ה להמתין עד סוף ימיו, ורק בזקנותו ממש להוכיח אותו. וזה מבהיל הרעיון, וכי על מי מדובר כאן, על אחד מן 'השוק'? הרי מדובר כאן על 'שבטי י"ה'. וכי חשוד ראובן בכורו של יעקב שינק ממנו וגדל אצלו וראה נפלאות, ראה תורת אביו, גילוי אלוקות בלי סוף, הכל מכל כל, הוא יעזוב וילך אצל 'עשו' ה'שודד' וה'רוצח' שכל תועבות שבעולם עשה (ב"ב טז: רש"י בראשית כו לד), שהיה בדיוק ההיפוך הגמור של אחיו יעקב אבינו ע"ה. **גילו** לנו רבותינו גילוי על 'כוחות הנפש' שיש באדם. לפעמים האדם שומע תוכחה 'קשה', הוא 'בועט', קם והולך. לכן צריכים לדעת 'איך' להוכיח. אבל לא לבטל ולהמנע מה'תוכחה' בגלל זה, צריך להוכיח, רק צריך לדעת 'איך' להוכיח.

הנהגתו של רבי זושא מאניפולי זצ"ל

ראיתי מובא (ע' בס' על התורה עמוד שכג) מעשה על הצדיק רבי זושא מאניפולי זצוק"ל, מספרים עליו שברוח קדשו היה יכול לראות על כל אדם ואדם כל מה שהוא עשה^א. והרבה פעמים כאשר היה מתאכסן אצל מיישהו אחר, וראה את כל ה'קלקולים' וה'ליקויים' שלו, כך היה מנהגו, היו יושבים ביחד בשלחן, ורבי זושא היה מתחיל לדבר אל עצמו, אומר, 'ריבון העולמים, כמה אני צריך לעשות תשובה, כמה טוב את גומל עמי', והתחיל להזכיר את כל הטובות והנפלאות שהקב"ה עושה איתו, [כשאדם משגל לעצמו את ה'טובות' שהקב"ה הטיב ומטיב עמו, זה מחייב אצלו להשיב 'אהבה' תחת 'אהבה' לבורא יתברך], ואחר כך היה מתחיל לעשות 'יודיו', והיה אומר ב'יודיו' הזה את כל העוונות שראה על ה'מצח' של השני. 'על מה שביום אחד, עשיתי כך וכך, וביום יום שני עשיתי כך וכך' וכו', והיה מתמרמר על 'חטאיו' מאוד, ושב וחוזר על מה שכתוב בספרים הקדושים על גודל ה'פגם' וה'חטא' של כל עוון שהוא 'עשה', מדבר דברים נוראים בחומרת הדברים. והשני, היה יושב ושומע את ה'יודיו' של ר' זושא, היה אומר לו: 'כבוד הרב, פלא, גם אני עשיתי דברים כאלה... כל מה שהרב הוכיח את עצמו גם אני עשיתי...'. היה ר' זושא צועק ועונה כנגדו, 'בא ונעשה תשובה ביחד!'. וכך היה משיב אותו בתשובה שלמה. הוא ידע 'איך' להוכיח. הוא אמר

א. בפני נכתב ובפני נחתם'

המפרשים מבארים (ע' בוציאנא דנהורא מהדו"ח דקצ"ה רע"ב) בזה דברי המשנה (ריש גיטין) בדרך רמז, 'בפני נכתב ובפני נחתב', על ה'פנים' של כל אחד ואחד 'נכתב' ו'נחתם' כל מה שהוא עשה. אנחנו לא רואים כלום, אבל אלה שהם באמת 'בעלי מדריגה' או 'בעלי קדושה יתירה', רבותינו שהשקיעו עצמם בתורה וביראה, יש להם יכולת לראות. כי על ה'מצח' של האדם רואים הכל (ע' שער רוח הקודש דף ה ע"א ד"ה גס), ומי שהוא יודע לראות ולקרוא, הוא רואה וקורא.

את ה'מומים' של אחרים, ותלה אותם בעצמו, ובה החזיר אותו בתשובה. (ההיפך ממה שאנחנו נוהגים.. האדם בדרך כלל תולה את המומים שלו בחבירו..). הוא ידע איך להוכיח.

הכרת 'כוחות הנפש' הן של המוכיח והן של מי שמוכיחים אותו
בך הם 'כוחות הנפש', אדם חושב, 'אני אגיד לו 'בפנים', וזה מאה אחוז
 יתקן אותו..', זה ממש לא בטוח, יש 'שמאל דוחה' ויש 'ימין
 מקרבת', ויש בזה הרבה כללים. צריך שיהיה ב'דעת'. יש אדם שכאשר
 הוא בא להוכיח, הוא כועס עד כדי הכאה.. הוא באמת רוצה לטובה,
 רוצה באמת להוכיח, אבל פתאום 'פולש' לתחום אחר ונעשה 'כעסן'
 גדול.. רק אחרי ה'תוכחה' הוא 'נח' ו'שמח וטוב לב'.. עשה אותו
 'ערבה', חבט בו והכה אותו כמו שצריך.. זה גם גדר שצריך להכיר את
 'כוחות הנפש' שלו בעצמו, לדעת איך להוכיח.

'אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך'
 יש דרך בדוקה לתוכה, לימד אותנו שלמה המלך ע"ה, 'אל תוכח לץ
 פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך' (משלי ט ח), מפרש הגאון מהר"ם
 אלשיך זצ"ל (ע) אלשיך פרשת קדושים יט יח, של"ה פרשת דברים דרך חיים
 תוכחות מוסר אות יט, וע"ע בדברי רבינו שליט"א בספר תורת יעקב סי' קט עמוד
 שעא), יש 'דיבור' של 'תוכחה' שהוא בא דרך 'שבח', וממילא הוא פועל
 את הפעולה לטובה. 'אל תוכח לץ', כשאתה מוכיח, אל תזכיר מילות
 'גנאי', 'לץ שכמותך' וכו', ואל תאמר לו, 'המעשים המכוערים שאתה
 עושה, מגיע לך על זה 'גהינום', יצלו אותך ויבשלו ויטגנו אותך, השתא
 בעגלא ובזמן קריב... ואחרי הכל אם תזכה גם תחזור בגלגול צפרדע..!'

אדם שומע את הדברים האלה, הוא לא מסוגל לקבל אותם. הגר"ח מולאזין זצ"ל לימד אותנו (כתר ראש אות קמג), לשון קשה אינה נשמעת. והוא מדבר על זמנו, לפני כמאתיים שנה. [וכן כתב בן דורו הגאון החסיד רבי אליעזר פאפו ז"ל בספר פלא יועץ (ערך מתיקות וערך שיר וערך תוכחה) ע"ש]. על אחת כמה וכמה בזמנינו. 'אל תוכח לי', אל תוכיח ותאמר לו את ה'מומין' שלו, כי זה לא ישמע ולא יתקבל. זה תכונה אנושית, אדם לא יכול לקבל כזו 'תוכחה'. ובפרט כאשר דברי התוכחה הללו נכונים.. מה העצה? 'הוכח לחכם ויאהבך', אתה צריך לשבח אותו, וה'שבח' בזה מועיל ביותר. אומר לו, 'הרי אתה חכם מופלג, חד בדרא, (חד גדיא..), אין כמוך ומי כמוך, ואיך אתה עושה מעשים כאלה, הרי זה לא מתאים לך! אם תיזהר בזה זה יוסיף לך הרבה הוד והדר וכבוד..'. הוא שומע את זה, מקבל. (חושב לעצמו, 'בודאי הוא נזהר שלא לומר אלא 'מקצת שבח' בפני, בודאי יש עוד הרבה). כך הדברים פועלים. כי כך הם 'כוחות הנפש' של האדם.

הכנה לקראת חודש 'אלול'

נמצאים אנו בתחילת חודש 'מנחם אב', בעוד פחות מחודשיים נעמוד ב'ראש השנה'. וכבר ידוע הרמז המפורסם 'אב' ראשי תיבות אלול בא. זה שחודש אלול מתקרב, פשיטא, אבל הרמז הוא שצריך להכין ולהתכונן לקראת חודש אלול. ה'מסילת ישרים' (פרק יז) אומר, בכל דבר נתנה התורה את הזמן להתכונן, אי אפשר 'ליפול' ו'לענות' אל המצוה, תמיד צריכים את ה'הכנה', ולפי ה'הכנה' כך 'פרי המצוה'. כאשר אדם עושה את המצוות בדרך 'בהילות' ב'חפזון', לא ב'שוב הדעת' וב'מתינות', גם ה'פרי' של ה'מצוה' שלו כך. לשון רבותינו הראשונים (ר"ש גבירול, מבחר הפנינים די"ח ע"א): 'פרי הפזיזות חרטה'. אבל

כשאדם עושה את הכל בשוב הדעת, ב'מתינות', זה אחרת לגמרי. צריכים להתכונן ולהכין את עצמינו לקראת 'ימים נוראים', הכל נכתב ב'ראש השנה'. במשך השנה אנחנו רואים איך כל מה שנכתב ב'ראש השנה' מתקיים, צריכים להתכונן שהכל מוכרע ב'ראש השנה', ולהכין את עצמינו לקראת 'ראש השנה'.

'איזה חכם - המכיר את מקומו'

הכנה ראשונה היא שהאדם יכיר את עצמו, רבותינו אמרו 'איזהו חכם המכיר את מקומו' (אבות פרק ו משנה ו), דהיינו שמכיר את כוחותיו. זה לא דבר קל, זה נושא עמוק. כוחות הנפש שבאדם סבוכים ונפתלים, אינם ניכרים בקל, צריכים עיון וליבון ובידור, זה מין מעבה נורא מפותל, וצריך עיון וליבון גדול, כיון שבקלי קלות אפשר להחליף בין 'מידה' ל'מידה' ובין 'כח' ל'כח'.

'חולי הדמיון'

וזה מלאכה מסובכת וקשה, אבל צריך להתכונן ולהכיר את מקומו. כיון שאם לא כן, יש הרבה חוליים, 'חוליי הנפש'. והחולי הקשה מכולם - כדברי הרמב"ם (ע' מורה נבוכים ח"ב פרק לו, וע"ע שמונה פרקים פ"ג) - הוא 'חולי הדמיונות'. אני לא מדבר על 'שגעונות', אלא 'דמיונות' שאדם נדמה לו שהוא 'אדם המעלה', 'רב גובריה ונפיש חיליה' כאחד מרבותינו הראשונים. יש בני אדם כאלה, חושב ומהרהר לעצמו: 'מה קרה שאליהו הנביא זכור לטוב, בוששו פעמיו מלבוא אצלי, הוא לא בא אלי ללמוד אצלי', (לא ללמד אותו.. הוא יהיה הרבה שלי..). 'צריך עיון גדול..'. זה החולי של 'בעלי דמיונות', וזה צרה צרורה, כשאדם נופל בזה, כמעט אנושה מכתו. חולי קשה מאד.

הכרת החולה בחוליו - חצי רפואה

רבותינו אמרו (ע' חינוך מצוה קנב, של"ה הק' יומא פרק דרך חיים תוכחות מוסר אות רכא) שחולה שיודע שהוא חולה זה עצמו 'חצי רפואה'. ואוי ואבוי למי שהוא 'חולה' ואינו מכיר בזה שהוא 'חולה'. זה קשה מן הכל. כיון שאדם שהוא 'חולה', והוא מכיר שהוא 'חולה', יש סיכויים שבאיזה זמן כאשר יכביד עליו חוליו, יאמר, 'די, עד כאן, עד מתי נסבול את החולי הזה, צריך לדאוג לרפואה!', והוא ילך ל'רופא אומן', ישתדל לקחת את כל הרפואות הנצרכות, וכ ירפא את עצמו. אבל מי שהוא 'חולה' ונדמה לו שהוא 'בסדר גמור', הוא בריא ומתפקד כראוי וכהלכה, הרי שלעולם הוא לא יגש ל'רופא', אומר לעצמו, 'הרי אני בריא, אני שור הבר'..'. (ולפי האמת הוא 'שור נגח'..). לכך צריך האדם להכיר היטב היטב את 'כוחות הנפש' שלו.

'עקוב הלב מכל'

וזה קשה, 'עקוב הלב מכל' (ירמיהו יז ט), 'עקוב' פירושו 'עקום' שבעקומים. אדם לא יכול לשער כמה 'עקמומיות' יש לו בתוך ה'לב' שלו. אנחנו אומרים בתפלה: 'פתלתול ועיקש לבנו', דהיינו שיש כאן 'תרתי לריעותא', גם שה'לב' 'פתלתול', ובנוסף לזה ה'לב' גם 'עיקש'.

עובדא על בעל ה'אור יחזקאל' זצ"ל

ראיתי מובא על המשגיח מרן רבי יחזקאל לויינשטיין זצוק"ל, שבאחת השנים נפטר אחד מגדולי הרבנים, [הגאון רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקא (כך הובא בספר אוצר אפרים שמות עמוד קלו)], וביקשו ממנו שיבוא להספיד אותו, והוא סירב, אמר להם 'אני לא יכול',

דחקו בו, והוא תירץ ודחה אותם, ובאמת בסוף לא הספיד, והמקורבים ידעו שאין זה מנהגו, אדרבא בזמן של 'הספד' זה הזמן שהלבבות פתוחים והדברים נשמעים, וזה עושה הרבה 'פרי לטובה'. תמיד המשיגה זצ"ל היה בא ומספיד ומדבר 'דברי אלהים חיים' ומעורר את הלבבות, 'אחים בהספידא' (שבת קנג). ומפני מה הפעם סירב? לא ידעו. אחר כך הוא גילה למקורבים ולידידים את הסיבה. אמר להם, באותה תקופה, כמה שבועות לפני כן, נפטר לו נכד (בן בתו), (ל"א), [והוא ידע מזה כבר לפני כן, יש איגרת מעניינת שנדפסה בספר אור יחזקאל (מכתבים מכתב קי עמוד קטו), שהוא כותב, שבועיים שלוש לפני שהנכד שלו נפטר, מה שעתיד להיות, שהוא ראה והודיעו לו מן השמים שכך עתיד להיות, שנפש של פלוני תפטר. והוא גם מסר שיחה לתלמידים על זה, כדי להראות להם שיש מנהיג לבריאה והכל גלוי וכתוב עוד לפני שזה קורה], וכיון שהוא ידע שבשעת ה'הספד' הוא 'יתחמם' ויגיד דברי תוכחה, יובא לידי 'בכי', ואולי ה'בכי' שלו לא יהיה רק על הרב שנפטר, אלא גם על ה'נכד' שלו, לכן הוא נמנע מלהספיד. כך הוא גילה להם. צריך להכיר את 'כוחות הנפש' של האדם היטב. אם אדם בוכה על משהו אחר, זה כבר לא 'אמת', זה חסר ב'דובר אמת בלבבו' (תהלים טו ב).

חובת קביעות עיתים ללימוד ספרי מוסר ויראה

ב'כוחות הנפש' של האדם ישנם הרבה 'מהלכים' סבוכים הצריכים ליבון ובירור. והעצה היעוצה להאיר את ה'חשיכה' הזו, זה רק לימוד תורה ביגיעה (דוקא), ולימוד וקביעות ושינון בספרי מוסר ויראה, שהם אלה המטהרים והמוככים והמבררים והמוציאים לאורה את כל 'כוחות הנפש', ומסלקים ממנו כל כח רע, על ידי עבודה מתמדת במשך השנים.

תוכחתו של משה רבינו ע"ה

וכאן בפרשה רואים את זה הדק היטב, איך להוכיח, בזה למדנו קצת על 'כוחות הנפש' שבאדם. מי שיושב ולומד את הפרשיות האלה של ספר 'משנה תורה', 'ספר דברים', התוכחות של משה רבינו ע"ה, הם פועלים על כל לב, גם עלינו. מי שלומד את הדברים הללו, איך שמשה רבינו ע"ה מתאר ומרחיב ומבאר כל פרט ופרט.

'ותרגנו באהליכם'

ונראה להזכיר תוכחה אחת מתוכחותיו של משה רבינו ע"ה, ללמוד קצת על 'כוחות הנפש' הטמונים באדם. 'ותרגנו באהליכם' ותאמרו, בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו' (דברים א כז). הפסוק הזה באמת מבהיל. משה רבינו ע"ה כשהוא בא ואומר דברי 'תוכחה' לישראל, הוא מזכיר את מה שבני ישראל עשו, 'ותרגנו', מפרש התרגום אונקלוס שזה לשון 'תרעומת', ורש"י מפרש שזה לשון 'לשון הרע', ושניהם אמת.

כח ה'נרגנות'

יש באדם מין 'כח' ו'מידה' שנקראת 'נרגן'. כח ה'נרגנות', כח ה'תרעומת'. שהוא 'מתרעם' ומתלונן על כל דבר בלא צדק. זה מה שהיה אצל כלל ישראל, 'ותרגנו באהליכם'. וזה דבר שבאמת קשה להבין, בחז"ל בספרי כאן (פרשת דברים פסקא כד) על הפסוק 'ותרגנו באהליכם', דרשו, מה היו עושים, היו יושבים משפחות משפחות, בתוך משכנותיהם, ואומרים דברים כמתלהמים, ובוכים ומבכים כאילו מת להם מת, כך היו יושבים ובוכים, ונוטלים את בניהם, מרים כל אחד את בנו, ואומר לו, 'אוי לכם, דוויים, אוי לכם סגופים, למחר היו צולבים מכם על הצלוב. ונוטלים את בנותיהם ואומרים להם, 'אוי לכם דוויים, אוי לכם סגופות, למחר יהיו הורגים בכם מעמידים מכם בקלון'. דברים

נוראים. אנחנו לא יכולים להבין את זה, אחרי כל מה שהקב"ה נתן להם במדבר, ולא חיסר מהם מאומה. אבל זה השורש, ה'נרגנות'. [וראה דברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק לו (פרשת חוקת תשע"ו עמוד ל והלאה) מה שהאריך עוד בענין זה].

כוחה של הארת פנים

הגאון רבי מאיר רובמן זצ"ל, בספר 'זכרון מאיר' (מאמר קצד), היה אדם גדול בן דורנו, ראש ישיבה ב'חיפה' ועוד, נפטר לפני כעשרים שנה. אבל לפני כן אני רוצה להזכיר מעשה נפלא ששמעתי עליו (וכדאי להזכיר את זה לזכרו של ר' מאיר זצ"ל), וזה גם שייך לנושא שלנו על 'כוחות הנפש' הטמונים באדם. כך סיפר לי אותו יהודי, 'אני יהודי מרוקאי, בן יחיד להורים שלי, נולדתי בטבריה, שם גדלתי והייתי, כשגדלתי רציתי ללמוד בישיבה, ושלחו אותי ללמוד בחיפה בישיבה של ר' מאיר רובמן זצ"ל, כשהגעתי לישיבה, באמת מצא חן בעיני, למדתי בחשק ובשקידה, היו לי 'חברותות' טובות, והתעלתי מאד בתורה. אבל בעיה אחת הייתה לי שם, והיא ה'אכילה', לא יכלתי לסבול כלל את סדר האכילה שם. הגע בעצמך, אתה יכול לאכול דגים עם סוכר? (כך הוא אמר לי). יש אחד שבשבילו זה מאכלי מעדנים, (כמו ה'מן' שירד במדבר), אבל אצלי כמעט 'יהרג ואל יעבור'.. אני לא יכול לטעום את זה. והייתי בישיבה והתענתי באכילה, הייתי אוכל 'לחם' עם 'לחם'.. זה היה

ב. וזה 'מסירות נפש' ממש של ההורים שלו. אדם שיש לו 'בן יחיד', אין לו לא אחים ולא אחיות, בדרך כלל הוא דואג לו וחפץ שכל הזמן יהיה איתו, כך זה 'טבע האנושי' של רחמי האב והאם על הבן שלהם. אבל הם כפתו את אהבתם לבן, אמרו לו, 'לך למקום תורה', תהיה 'גולה למקום תורה', ושלחו אותו ללמוד תורה ב'חיפה'.

ה'ארוחה' שלי. וכמה אדם יכול לסבול?! יום אחד ר' מאיר עבר כנגדי, וראה אותי שאני בצער, הוא תפס שיש דברים בגו, משהו מסתתר בפנים, קרא לי, אמר לי, 'בא אלי בני, אני רוצה לדבר איתך', באתי אליו, אמר לי, 'אני רואה שיש לך איזה משהו צער בפנים, איזה בעיה מעיקה עליך, תספר לפני, תשטח את הבעיה, אולי נוכל ביחד לפתור אותה באיזה דרך!', אמרתי לו, 'כבוד הרב קלע למטרה, אני ניסתי להסתיר את זה, אבל קשה לי כאן מאוד, ואני חושב לעזוב את הישיבה', שאל אותי, 'מה קרה, אתה לא מצליח בלימוד?', אמרתי לו, 'לא, אדרבא, בלימודים 'לעילא ולעילא', אני יושב ולומד ומתעלה בשקידה ונהנה, אבל ה'אכילה' קשה עלי עד למאד. אני 'בן יחיד' ומפונק, בבית האכילו אותי 'עוף צלוי'.. אני לא יכול לאכול כאן'. ר' מאיר שמע את זה, אמר לי, 'האם יש איזה דבר שאתה כן אוהב לאכול ואפשר לקנות כאן?', אמרתי לו, 'אני אוהב לאכול 'חלוח'..', הוא הוציא חמש 'לירות' מכיסו, אמר לי 'לך תקנה לך חלוח', והחמש 'לירות' הללו, הספיקו לו לקנות 'חלוח' עד סוף השנה.. ובשביל ה'חלוח' הזו נשארתי בישיבה, וה'חלוח' הזו הגדילה תורה בישראל, כי כל הבנים והחתנים שלי כולם תלמידי חכמים, ראשי כוללים ודיינים. והכל בזכות ה'ארת פנים' הזו'. כך הוא סיפר לי. ומכאן צריכים ללמוד עד כמה גדולה היא מעלת ה'הארת פנים', שאדם מראה פנים לחבירו, ודואג לו, ובא לקראתו, זה יכול להוליד תולדות נפלאות שהוא לא יכול לשער בשעת מעשה.

חומרת וגנות ה'נרגנות'

על כל פנים בספרו, ספר נחמד מאד על התורה, 'זכרון מאיר' (מאמר קצת) הוא מדבר על הטבע ועל ה'מכה' הזו של ה'נרגנות', והוא מביא דברי רבינו יונה (שערי תשובה ש"ג סי' רלא) על הפסוק 'דברי נרגן

כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן' (משלי יח ח), "פירוש הנרגן, הוא האיש אשר דרכו וחוקו להתאונן ולהתרעם", זה כח הטמון בנפש שאדם, שהוא מחפש רק את הדברים הלא טובים, מתאונן ומתרעם על כל דבר ודבר, תמיד 'לא טוב', ותמיד 'רע לו'. ומוסיף עוד רבינו יונה (שם בהמשך), כי האדם שיש לו את מידת ה'נרגנות', והוא מתלונן תמיד כנגד חבריו, "הוא המכה וההולם, כי דבריו יורדים חדרי בטן", התלונות שלו מכאיבים ומצערות את כולם, "כי מי שילין תלונות על חבריו כאשר לא נגוע, וכאשר עשה עמו רק טוב, זה סער מתחולל על הלב, והנה הוא כיורה זיקים חדרי בטן".

'כפיות טובה' שרשה מה'נרגנות'

ומבאר רבינו יונה (שם בהמשך), "ופעמים רבות הנרגן כפוי טובה", זה הולך ביחד, ה'כח' של ה'נרגנות' מוליד את הכח של ה'כפוי טובה', "גם יחשבה לרעה", מה שהחבר עושה לו 'טובה', הוא רואה את זה כ'רעה', "וישיב רעה תחת טובה", ויש לנו כלל, שהקב"ה רואה שאדם הולך בהנהגה הזו שעל 'טובה' שעושים לו הוא מחזיר 'רעה', 'כפיות טובה', הקב"ה מעניש אותו, אמר שלמה המלך ע"ה, "ונאמר, משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו" ח"ו (משלי יז יג). כי זה הכלל, 'מידה כנגד מידה' (סוטה ח:). [וכתב בספר חסידים (סימן קפ"ה) "לעולם לא יהיה האדם כפוי טובה, כי ממהרים להפרע ממנו" רח"ל, עיין שם דברים נוראים, וכן שם (סימן תרס"ה) כתב "אין מדה רעה כמו כפוי טובה", ועוד עיין שם (סימן תתרכ"ו וסימן תתרפ"ח), ע"ש].

עבודה על תיקון המידות הללו בימי 'בין המצרים'

וצריכים את המידה הזו של ה'נרגנות' וה'כפיות טובה' לעקור דייקא בימים הללו של 'בין המצרים'. כי בית שני חרב על שנאת חינוס. על לשון הרע, וכמו שכתב רש"י (גיטין נז רע"ב). וזה גרוע וחמור

יותר מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, שהרי עד היום לא זכינו לבנין בית המקדש (יומא ט:). [ראה מגיד דבריו ליעקב חלק מ (פרשת מסעי תשע"ט, עמוד ג והלאה). ע"ש]. הימים האלה זה הזמן לתקן ולהשתדל ולהוציא מהאדם את הכח הרע הזה של ה'נרגנות'.

כנגד מידת ה'נרגנות' ירדה סכין מן השמים ובקעה כרסם

ומוסיף כאן ה'זכרון מאיר', שבוה יש להבין מה שאמרו רבותינו בספרי (פרשת דברים פסקא כד), על הפסוק 'והם ירדו חדרי בטן', מלמד שהייתה סכין יורדת מן השמים, ובוקעת את כרסם. מה הביאור בזה? 'מידה כנגד מידה', כיון שמידת הייתה 'נרגנות', 'ותרגנו באהליכם', אדם כזה שמידתו לצער אחרים ודבריו הקשים יורדים חדרי בטן של אחרים - קיבל עונשו כסכין בחדרי בטנו רח"ל.

'הוי דן את כל האדם לכף זכות'

הרי לנו קצת על 'כוחות הנפש' הטמונים באדם, שיכול האדם לקבל כל 'טובה' שבעולם, והוא מפרש אותה ל'גנאי' ול'רוע', מפרש אותה כאילו אויבים שלו ומבקשי רעתו. צריכים לשאוף ל'אהבה', אהבת הזולת, שהאדם יראה בטוב השני. 'הוי דן את כל האדם לכף זכות' (אבות פ"א משנה ו), לא לדון על נקודה מסויימת, אלא להסתכל בכללות על 'כל' האדם, ולמצוא את המעלות שבו, כדברי החידושי הרי"ם זצ"ל. [ראה מגיד דבריו ליעקב ח"ו (פרשת וישב תשע"ט, עמוד יח). ע"ש].

חינוך הבנים לדון לכף זכות

צריך להתחנך בזה, ולהזהר לחנך בבית את הילדים. יש 'אבא' שתמיד נהנה לשמוע מה'בן' שלו איזה 'רעות' שהבן מספר לו, 'פלוגי עשה כך וכך', והאבא שואל אותו, 'מה עוד שמעת, מה עוד ראית?!!',

ובזה הוא מחנך אותו להיות מבקר מומין, תמיד הוא יחפש לשמוע 'רעות'. צריך לחנך אותו 'לדון לכף זכות'. אם יבוא ויגיד לך 'רעות' על פלוני, תסביר לו, 'אתה ראית כך, אבל אולי זה לא בדיוק, ויש עוד סיבות'. [א"ה: וראה עוד בדברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק כה (פרשת מצורע תשע"ט, עמוד כב). ע"ש]. צריך תמיד לראות שני צדדים. כאשר אדם רואה רק 'צד אחד', לעולם הוא לא יראה 'נכוחה'.

מעשה על הגאון רבי שמואל סאלנט זצ"ל

ולכך כשמבקשים מהאדם להיות 'שופט' באיזה ענין, צריך להיות מתון מתון, ולשמוע את שני הצדדים. ובאם לא, בודאי יצא 'משפט מעוקל'. היה מעשה מפורסם ויקר על רבה של ירושלים, הגאון הגדול רבי שמואל סאלנט זצ"ל, (היה גאון וצדיק, קדוש ופיקח שאין כדוגמתו), שפעם אחת באו אצלו שנים, וגררו אצלם עוד אדם שלישי, שהיה חבול ומוכה באופן מבהיל ממש, העינים כמעט יוצאות מחוריהן, והראש מנופח, והפנים זבות דם וכו', מי שרואה אותו מתפחד, העיניים נפוחות, (כל עין זו 'קרן דרומית מזרחית' וזו 'צפונית מערבית'...). הביאו אותו לפניו, אמרו לו, 'כבוד הרב, תראה את המסכן הזה, כל מה שהוא כל כך חבול ומוכה, בגלל שראובן הכה אותו. תראה פרי מעלליו והכאותיו. לכן אנחנו מבקשים שאת המשכורת שמגיעה לראובן, לא תיתן לו אותה!'. הרב שמע, ולא הגיב כלום. ראו עליו שהוא לא מתפעל, אמרו לו: 'כבוד הרב, תראה, ראובן הכה אותו מכות אכזריות, תראה איך הוא נראה מסכן ואומלל', לא ענה להם, אמרו לו, 'למה כבוד הרב שותק?', אמר להם, 'כי מי יודע מה עם ראובן, אולי החבול הזה שהבאתם הכה אותו מכות נמרצות עד שראובן בכלל לא יכול לבוא...'. גם על זה צריך לתת את הדעת. ובאמת כך היה, הלכו ובדקו ומצאו את אותו ראובן במיטתו

כמעט 'גוסס'.. קיבל מכות כמעט כפליים.. (הובא בספר אדרת שמואל עמוד תקיט).

בכל דבר צריך לדון לכף זכות

ומכאן צריכים ללמוד לקח לכל החיים. לא כל מה שאדם רואה זה האמת, לפעמים רואה אדם חבול ומוכה, אומר, 'אוי, מסכן, מי עשה את זה?', ומקלל אותו ומבזה אותו וכו'. וכי אתה יודע מה היה? אתה ראית שני הצדדים? תבדוק ותתלמד להיות דן לכף זכות. לראות 'את כל האדם'.

האדם תולה את מה שבו בחבירו

עוד ענין מ'כוחות הנפש' נמצא כאן בפירוש רש"י, על מה שכלל ישראל מתלוננים 'בשנאת ה' אותנו', מפרש רש"י, "והוא" הקב"ה ית"ש, "היה אוהב אתכם, אבל אתם שונאים אותו". מה שיש בלבך על חברך אתה אומר את זה עליו, כשאתה אוהב אותו, אתה אומר 'הוא אוהב אותי', וכשאתה שונא אותו, אתה אומר 'הוא שונא אותי', ולמעשה אתה הוא זה ששונא אותו. כך גם כאן 'בשנאת ה' אותנו', זה ח"ו שנאתם להקב"ה, רק שתולים את ה'ליקוי' בקב"ה. (וע"ע רש"י יבמות קז סע"א).

חיזוק בימים אלו ב'אהבה' לה' לתורה ולישראל

וממילא בזמן הזה צריכים להתחזק ביותר ב'אהבה' לקב"ה, אהבה לתורה, אהבה לישראל, לראות בטוב השני. ומי שיושב ולומד תורה באהבה, זה מרומם אותו מכל התכונות הרעות השליליות המגונות שהזכרנו של ה'נרגנות' וכו', על ידי אהבת התורה.

גדר 'אהבת תורה'

מה זה 'אהבת תורה'? כל אחד שתשאל אותו: 'אתה אוהב תורה?',
אומר לך 'בודאי אני אוהב תורה', ומתי הוא קובע עיתים לתורה?
מגיע לשיעור פעם בחודש.. הלזה ייקרא 'אהבת תורה'?!... ראיתי
בכתבים של ר' שמחה זיסל מקעלם זצ"ל, מאיר עיניים מה זה נקרא
'אהבת תורה', מה זה 'מסירות נפש' לתורה. בגמרא מסכת שבת (ג):
מובא מעשה ידוע על רבי שמעון בר יוחאי, אבל כדאי קצת לקרוע חלון
לתוך דברי הגמרא, להתבונן בדברים. רבי שמעון בר יוחאי אמר על
ה'רומאים', שכל מה שהם עושים לטובת עצמם הם עושים, עשו
גשרים, בשביל ליטול מהם מכס וכו', הכל רק לטובת עצמם. בשביל
כלל ישראל לא דואגים בכלל. שמעה מלכות רומי, (הגמרא מספרת מי
אמר ומי הלשין ומסר וכו'), וגזרו עליו הרומאים, רבי שמעון בר יוחאי
שדיבר בגנות האומה הרומית, אחת דינו להריגה. והוא ברח ונמלט,
ונכנס למערה כידוע.

מסירות נפשו של רבי אלעזר ל'תורה'

והנה הגזירה הייתה על רבי שמעון בר יוחאי, ומי הלך אתו? בנו, רבי
אלעזר ברבי שמעון. וצריך להבין, הרי רבי אלעזר ברבי שמעון
לא היה בכלל הגזירה, הוא לא דיבר על המלכות, הגזירה הייתה על
אביו, על התנא רבי שמעון בר יוחאי, ובכל זאת הוא הלך אתו למערה.
מה עשו במערה? הגמרא (שם) אומרת, שהיו שם סך הכל שלוש עשרה
שנה, וכל היום כולו היו יושבים בתוך החול. היו פושטים בגדיהם,
ונכנסים בחול עד לצווארם, וכך עוסקים בתורה. אדם יכול לתאר מה
זה לשבת בתוך החול שעה אחת?! אדם ימחיש לעצמו מה זה לשבת
ימים שלמים, שעות על גבי שעות מבוקר עד ערב בתוך החול, במשך
שלוש עשרה שנה. (כאן ברוך ה', הגבאים הצדיקים של 'בית הכנסת' דאגו לנו

ל'איורור' ו'מזגנים', ברוך ה', מחלקם יהא חלקי, דבר גדול. אבל אם לא היה 'איורור', אדם היה בא לשעה אחת, וכבר צועק 'חס'.. 'לא יכול', כולו מזוע.. זה רק שעה אחת. תאר לעצמך, אדם יושב מבוקר עד ערב בתוך החול החם, אדם יכול להבין איזה מסירות נפש זו?!). ובשביל מה כל הסבל והייסורים הללו, בשביל 'אהבת תורה', רבי אלעזר היה צריך את התורה של אבא שלו, ובשביל זה היה מוכן לעשות הכל, הוא ברח למערה יחד עם אביו וישב אצלו שלוש עשרה שנה, בתוך החול הלוחט, עד שהבשר שלהם נפצע, כל הבשר נקרע. והכל בשביל 'אהבת תורה'. בשביל ללמוד צריך 'מסירות נפש', זה 'אהבת תורה'.

אהבתו ומסירות נפשו של רבי יוחנן לתורה

כבר לימד אותנו הרמב"ם (פ"ז מהל' רוצה ה"א), "וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד - כמיתה חשובין!". אדם שהוא אוהב 'חכמה' זו 'תורה', ואין לו 'תורה', חיי חשובים כמו מיתה, הרי הוא כאילו 'מת'. ואבוהון דכולהו, רבי יוחנן. במדרש שיר השירים רבה (פ"י ח ס"ז) מובא מעשה על רבי יוחנן ותלמידו רבי חייא בר אבא, שהיה הולך רבי יוחנן עם רבי חייא בר אבא תלמידו ליד 'ציפורי', (ב'גליל'), והיה נשען על תלמידו, (הסיבה שנשען עליו, נראה בהמשך). והגיעו סמוך לשדה אחת, שדה גדול, ענקית, אמר לו רבי יוחנן לרבי חייא, 'השדה הגדולה הזו, כמה וכמה עשרות דונמים, כולה שלי הייתה, ומכרתי אותי בגין למלעי באורייתא, בשביל לעסוק בתורה!', המשיכו הלאה בטיול, הגיעו לכרם ענבים, אמר לו רבי יוחנן, 'כרם הזו, שלי הייתה, ומכרתי אותה בשביל לעסוק בתורה'. המשיכו הלאה, והגיעו ל'כרם זית' ענקית, אמר לו רבי יוחנן לרבי חייא, 'רבי חייא בני, אף הכרם הזה שלי היה, ומכרתי אותו בגין למלעי באורייתא, את כל הכסף שקיבלתי נתתי על

מנת שאוכל ללמוד תורה'. התחיל רבי חייא בר אבא לבכות, 'כל הנכסים שלך מכרת בשביל ללמוד תורה, ומה תעשה בזקנותך?!'. אמר לו רבי יוחנן, 'חייא בני, וכי קלה היא בעיניך שמכרתי דבר שנעשה בשישה ימים, בשביל לקנות דבר שנעשה בארבעים יום, זו ה'תורה' שעד שקיבלנו אותה בסיני עמד משה רבינו ע"ה במשך ארבעים יום. זה גדר 'אהבת תורה'. אם אתה באמת אוהב תורה, כמה אתה מוכן להוציא עליה?! רבי יוחנן מכר את כל רכושו, בזבז את כל נכסיו בשביל התורה. ולכן אמרו רבותינו במדרש (שם) שכאשר נפטר רבי יוחנן, היה הדור קורא עליו 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה' שאהב רבי יוחנן את התורה, 'בוז יבוזו לו' (שיר השירים ח ז).

צערו ועניותו של רבי יוחנן

והגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל ב'שיחות מוסר' (מהדו"ח מאמר מ עמוד קע, ומאמר סא עמוד רסא), עמד כאן על נקודה מבהילה, שאפילו ה'מיתה' של רבי יוחנן הייתה מחמת 'אהבת תורה'. הרי ידוע בגמרא (ברכות ה:) שלרבי יוחנן היו לו עשרה ילדים, וכולם נפטרו בחייו, (רח"ל). אדם שמשכל בן, זה כאב נורא ואיום, כאב שאין כדוגמתו, (שאף אחד מכלל ישראל לא ידע מהדברים הללו). וכאן לא אחד ולא שנים ולא שלוש, אלא עשרה בנים! והאחרון שבהם מת במיתה קשה ואכזרית שאין כדוגמתה. רב ניסים גאון ז"ל בביאור שלו לברכות (ה:) מביא שהבן האחרון של רבי יוחנן נפל לתוך 'דוד' שהיה שם מים רותחים, ו'נשרף' שם ומת, ונשארה ממנו רק עצם אחת קטנה, ואת העצם הזו היה רבי יוחנן לוקח איתו לנחם אחרים. אם היה רואה מישהו שהיה לו איזה 'אסון' ומקרה של 'כאב', היה בא אליו ואומר לו, 'דין גרמא דעשיראה ביר', זה האצבע הקטנה של בני העשירי, כך היה מעודד ותומך את

לבו. הרי לנו שמה שהתנסה והתייסר רבי יוחנן, זה למעלה משכל אנוש, כאב נורא שאין כדוגמתו.

שקידתו בתורה של רבי יוחנן

ועם כל זה אומרת הגמרא שכל זה לא הפריע לתורה ולשקידה שלו מאומה, רבי יוחנן בעצמו אמר במסכת יומא (פו), היכי דמי חילול ה' ? מה הדוגמא של חילול ה'. "רבי יוחנן אמר, כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין". אם אחד כמוני ילך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין, הרי זה חילול ה'. כי אחרים למדים ממנו, אם הרב הולך ארבע אמות, בערך שני מטר, בלא תורה, לנו מותר ללכת 200 ק"מ בלי תורה.. ורש"י מפרש (שם), "ואין הכל יודעין שנחלשתי בגרסתי, ולמדין הימני להבטל מתלמוד תורה", הם לא יודעים שבגלל חוליו שנחלש הוא לא יכול לעסוק בתורה, וכל זה מלבד ענייתו המופלגת של רבי יוחנן (תענית כא רע"א), אבל עם כל זה הוא מסר נפשו שלא לחלל שם ה'. לא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. 'לא פסיק פומיה מגירסא'.

ה'אסון' הגדול שלא יכל רבי יוחנן לעמוד בו - חסר ב'תורה'

אבל באיזה 'אסון' כבר לא יכל רבי יוחנן להחזיק את עצמו? כשנפטר גיסו, ריש לקיש, שלקח לאשה את אחותו (בבא מציעא פד.), והם היו לומדים ביחד. וקרה מה שקרה, וריש לקיש נפטר. והיה רבי יוחנן גיסו יושב ובוכה על גיסו, יושב בוכה ומתאונן עליו 'היכא את בר לקישא', ורבותינו רצו לפייס את דעתו, הביאו חכם אחר, רבי אלעזר בן פדת, שאחרי פטירת רבי יוחנן הוא היה 'מרא דארעא דישראל', ראש הישיבה בארץ ישראל (נדה כ:), והגמרא (שם) אומרת שהפסוק 'סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם' (תהלים כה יד), נאמר עליו. היה יושב ומדבר בלימוד עם רבי יוחנן, רבי יוחנן אומר איזה 'שמועה' ואיזה

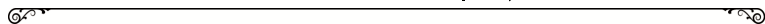
'סברא', ורבי אלעזר היה מביא לו ראיה, 'יש משנה כזו, וברייטא כזו', 'תניא כוותך', אמר לו רבי יוחנן, 'זה אני לא צריך, אתה לא כמו 'בר לקישא', הוא היה מקשה עלי כ"ד קושיות, מקשה מכאן ומכאן ולא נותן מנוחה, והייתי צריך לתרץ ולהתאמץ ולהתייגע, וכך הסוגיא הייתה יוצאה מחזרת, וכל הספיקות היו נפשטים, וכל הדברים נעשו ברורים ומבוארים היטב. ואתה אומר לי 'תניא כוותך', וכי אני לא יודע שמה שאני אומרים זה בסדר, עד שאני צריך ראיה?^ג. וכך היה צועק ובוכה 'היכא את בר לקישא', עד שיצא מדעתו מרוב צער. וחכמים ביקשו עליו רחמים ונפטר לבית עולמו. שואל רבי יהודה החסיד בספר חסידים (מהדורת מקיצי נרדמים ס' תקט): ולמה לא ביקשו שיחזור לדעתו? אלא, כי אם היה חוזר לדעתו, עוד הפעם היה חוזר ובוכה על ריש לקיש, ומהצער היה יוצא מדעתו שנית, לכן לא היה לו תקנה, ורבותינו התפללו דנח נפשיה.

הרי לנו - אומר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל - יהודי שכל כך סבל בחיים שלו עניות וצרות, ובביתו אסונות, עשר פעמים ישב שבעה על הבנים שלו, ואת כל זה הוא יכל לעבור בשלום, את כל ממונו מכר ונתן לתורה, אבל לא יכול לסבול שחסר לו קנייני חכמה, חסר לו תורה. כי חיי בעלי חכמה בלא תורה - כמיתה חשובין! [וראה עוד דברי רבינו שליט"א בספר תורת יעקב (ס' רלו עמוד תשצא והלאה). ע"ש].

ג. החכם האמיתי שמח בקושיות שמקשים עליו

וגם כאן יש לימוד מוסר לדידן, אנחנו אם מיישהו אומר איזה חידוש, והשני אומר לו על זה 'קושיא', הוא לא יכול לסבול אותו.. ואם הוא מביא לו ראיה, הוא מנשק אותו.. אבל החכם האמיתי אוהב את ה'פירכא' ואת ה'קושיא'. שומע את ה'קושיא', שמח בה, 'בא נעיין ונלמד יחד, עד שנמצא את ההסבר והמהלך האמיתי'.

גודל 'כוחות הנפש' ולכוונם למקום הראוי
לראות עד כמה 'כוחות הנפש' שבאדם גדולים, רק צריכים לכוין ולנתב
אותם לנתיב הנכון, בריבוי לימוד, ובריבוי דייקא בספרי מוסר
ויראה, וזה הנשק שלנו לקראת 'אלול' המתקרב ובא, לצחצח את הלב
ולהכין אותו ל'משפט' לפני הקב"ה. ונזכה כולנו לכתיבה וחתימה טובה,
ושנה טובה ומבורכת, שנת גאולה וישועה אמן.

ה' יהיה בעזרנו, מרבה תורה מרבה חיים, ברוך ה' לעולם ואמן ואמן.

חידו"ת לפרשת דברים

א. בענין אלה הדברים אשר דבר משה

דברים (א' א'): "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב".

ובתב הגאון בעל ההפלאה ז"ל בספרו פנים יפות דברים שם: "ושמעתי עוד רמז שאמרו בבבא בתרא (קס"ד ב') רובן בגזל ומיעוטן בעריות וכולן באבק לשון הרע, והרמז לזה "אלה" בראשי תיבות אבק לשון הרע, והוא שהוכיח משה את ישראל" עכ"ל.

ובעניותי יש לי להוסיף על דברי קדשו, ממה שהוא ז"ל עצמו כתב שם בספרו פנים יפות שמות (ל' כ"ג): "יש לפרש מכל אבקת רוכל על פי מה שפירש רש"י ויקרא (י"ט ט"ז) לא תלך רכיל שבועלי לשון הרע נקראו רוכל ע"ש, ואמרו בערכין (ט"ז א') שקטורת מכפר על לשון הרע, ועוד אמרו בבבא בתרא (קס"ד ב') וכולן בלשון הרע, כולן סלקא דעתך, אלא כולן באבק לשון הרע, והיינו דקאמר שהקטורת מכפר מעון אבק לשון הרע שכולן נכשלין בו, והיינו מכל אבקת רוכל, ולפי שכל מה שנתאחרו במדבר ארבעים שנה היה בעון מרגלים שהוא אבק לשון הרע, כענין לא רגל על לשונו, לכך אמר כשעלו מן המדבר נטהרו מחטא זה, והועיל להם הקטורת לכפר אפילו על אבק לשון הרע" עכ"ל.

ולפי דבריו ז"ל אלו יומתק מה שכתב לעיל שמשה הוכיח לישראל באומרו אלה הדברים אלה בראשי תיבות אבק לשון הרע, שעון המרגלים שהיה באבק לשון הרע כמו שהוא ז"ל כתב, גרם שנתעכבו במדבר ארבעים שנה ודוק היטב.

איברא עם שאיני כדאי בעניותי יש לי להבין דברות קדשו ז"ל שהרי במסכת ערכין שם מבואר שעון המרגלים לא היה רק **אבק לשון הרע**, שאיסורו מדבריהם עיין בספר חפץ חיים (כלל א' בבאר מים חיים סוף אות ח') ועיין היטב עוד שם בחפץ חיים (כלל ג' באר מים חיים אות ג') וכך נקט וכתב בפשיטות בשו"ת אז נדברו חי"ד (סימן ס"ב דף קל"ד) שאיסור אבק לשון הרע מדרבנן ע"ש, אלא עון המרגלים היה **לשון הרע גמור**, ועיין מה שהאריך בזה בהקדמת ספר חפץ חיים, ועיין.

עוד משמע לי מדברי הגאון פנים יפות ז"ל שמה שאמר רז"ל קטורת מכפרת על לשון הרע, היינו על אבק לשון הרע, ולא על גוף עון לשון הרע, ומצאתי לו חבר הוא רבינו מהר"ל ז"ל בספרו נתיבות עולם (נתיב הלשון ס"פ י"א) שכה כתב: "המעיל שהיו בו הפעמונים שהוא השמעת קול של קדושה הוא הסרת הבגדים הצואים של לשון הרע. ונראה לומר כי לכך היה המעיל הזה שהיה בו הפעמונים היו בתוכו גם רמונים כדכתיב פעמון זהב ורמון, והרמון לא היה לו פה, רק הרמון כמו ביצה שהיא סתומה ואין לה פה, ללמד לאדם דרך השי"ת שימעט בדיבור ויהיה פיו סתום בלבד שיהיה לו השתיקה במילי דעלמא, ולכך היה בו רמונים והיה לו השמעת קול לצורך קדושה, שודאי כאשר הדיבור הוא לקדושה אל ישתוק רק יפתח פיו, ולפיכך היו במעיל הזה הפעמונים כדכתיב ונשמע קולו בבואו אל הקודש, ובמדה זאת יתלבש האדם. אבל לשון הרע שהיא בצנעה על זה מכפר הקטורת שהיא בצנעה שהרי היה הקטורת לפני ולפנים, ומפני כי הוא מכוון שיהיה הלשון הרע הזה בצנעה, בודאי גם הוא מכוון שלא להוציא לשון הרע בגלוי, והוא מדבר בנסתר ברמז בלבד, והוא נקרא אבק לשון הרע, ולכך הקטורת ביום הכפורים היה דקה מן הדקה שהיה חוזר ונותן אותו למכתשת שיהיה דקה מן הדקה. ולכך היה כפרה זאת דווקא ביום הכפורים, כי בשאר ימים אין להביא כפרה זאת, שהרי אמרו ז"ל כי אין אדם ניצול מחטא אבק לשון הרע, ומאחר שהאדם מוכן אל חטא הזה ואין ניצול מזה, אם כן לא שייך כפרה זאת כל השנה, רק ביום הכפורים שהאדם נחשב כמו מלאך, ומצד הזה שיש הסרה לחטא הזה שהוא אבק לשון הרע, אבל לא מצד שהוא אדם, כי מצד שהוא אדם אין הסרה לחטא הזה" ע"ש.

ואם אכן כך אזי זה חידוש גדול, כי איסור אבק לשון הרע אינו אלא מדרבנן וכנ"ל, ולא מסתברא מילתא דעל איסור דרבנן שהמרגלים עשו דהיינו אבק לשון הרע כנ"ל, יענשו בני ישראל בעונש חמור כזה להטלטל ארבעים שנה במדבר, וגם שהמרגלים עצמם מפני עון אבק לשון הרע דרבנן ימותו במיתה משונה רח"ל וכו', וכהיא דכתבו התוספות בסוטה (מ"א ב') והגאון שאגת אריה (סימן כ"ד) ע"ש, ועיין.

ובעניותי לכאורה יש לעיין בדברי קדשם של רבותינו מהר"ל והפנים יפות דלעיל, מההיא דזבחים (פ"ח א') וערכין (ט"ז א') שעל דברי תנא דבי רבי ישמעאל שאמר קטורת מכפרת על לשון הרע, הקשו והרי מעיל

מכפר על עון לשון הרע, ותירצו הא בצנעא [לשון הרע שבצנעה קטורת מכפרת], הא בפרהסיא [לשון הרע בפרהסיא מעיל מכפר], ועיין שם בפירוש רש"י ז"ל ורבינו גרשום ז"ל.

ולדברי קדשם של רבותינו מהר"ל והפנים יפות, לכאורה קושיא מעיקרא ליתא, דקטורת מכפרת על אבק לשון הרע, מה שאין כן ומעיל על לשון הרע ממש, ואם כן מה הקשה התלמוד הנ"ל, והוזקק לתרץ הא בצנעא הא בפרהסיא, ועיין.

יומא (מ"ד א'): "וקטורת מכפרת, אין, דהא תני רבי חנניא למדנו לקטורת שמכפרת שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ותנא דבי רבי ישמעאל על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי", ופירש רש"י ז"ל: "קטורת מכפרת על לשון הרע, כי ההיא דקרח לשון הרע הוה, דכתיב אתם המיתם את עם ה' וסתם לשון הרע בחשאי הוא".

ולכאורה תימה דמעשה דקורח הרי היה בפרהסיא ככתוב במקרא, וראיתי לארי החי הגאון בעל שאגת אריה ז"ל בספרו גבורת ארי על יומא שם שכתב: "יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי, בזבחים (פ"ח ב') וערכין (ט"ז א') פריך עלה מהא דאמר רבי ענני בר ששון דמעיל מכפר על לשון הרע יבוא דבר שבקול ויכפר על קול, ומשני לא קשיא הא בצנעה דהוא בחשאי קטורת מכפרת, הא בפרהסיא דמעשה קול, מעיל שהוא דבר שבקול מכפר, וקשה לי דהא ההוא עובדא דויתן אהרן קטורת ויכפר על העם דמייתי מיניה קטורת מכפרת לשון הרע של פרהסיא הוי, כדכתיב וילונו כל עדת בני ישראל וגו', ויהי בהקהל העדה וגו', ואין זה מקומו" עכ"ל"ק.

ומצאתי לרבינו מהרש"א ז"ל בזבחים שם שכבר עמד בזה וכתב: "על מה קטורת מכפר על לשון הרע וכו', רש"י ביומא הנ"ל פירש בקלפי בההיא דקרח לשון הרע דכתיב אתם המיתם את עם ה' וסתם לשון הרע בחשאי עכ"ל, ודבר שבחשאי דקאמר אף על גב דבההיא שעתא בפרהסיא היה ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו', מכל מקום דבר שבחשאי מקרי דכל השנה מקטירין בהיכל בחשאי כפירש רש"י וק"ל" עכ"ל ודוק היטב. ובגוף הענין אם קטורת המכפרת על לשון הרע היתה קטורת דכל יום או קטורת דיום הכיפורים - הארכתי בס"ד בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן ל"ח) עיין שם דברים נכונים בס"ד וצרף לכאן.

ב. בענין בין פארן ובין תופל

דברים (א' א'): "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב".

ופירש רש"י ז"ל: "בין פארן ובין תפל ולבן, אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל, ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים".

וראיתי לגאון המובהק רבי דוד פארדו ז"ל בספרו היקר משכיל לדוד על פירוש רש"י שם, שכה כתב: "מה שכתב רש"י בשם רבי יוחנן - נעלם ממני איה מקום תחנונו, שלא מצאתי כן בתלמוד, ולא בספרי, ולא במדרש רבה, ולא בילקוט שמעוני" עכ"ל.

ודבריו נכונים שבכל המקומות הנ"ל לא הובאו דברי רבי יוחנן הללו, והנה בעלמא אנן נקטינן שכל תיבה ותיבה וכל אות ואות בדברי פירוש רש"י ז"ל מיוסדת ומושתת על דברות חז"ל, ומדבריהם חפר אכל ולקח רש"י ז"ל, וכאשר הגאון חיד"א ז"ל השכיל ללמדנו זו וכה כתב בספרו חיים שאל ח"א (סימן ע"א אות ג'): "מאור הגולה רש"י אשר על כל טיפת דיו יושב עליה שבעה נקיים, ויהי הקצ'ר אמין, ומדקדק אפילו על אות אחת כמפורסם וכו', ואין ספק כי כל דברי רש"י אמרי צדק, ואפילו אות אחת [בדברי רש"י] יסודתו בהרי קדש רז"ל, ועין לו ראתה שאמרו כן במדרשי רבותינו ז"ל", ומצאתי שכבר לימדנו כן גאון קדמון הוא רבי שמעון אושנברג ז"ל בספרו דבק טוב על פירוש רש"י שנדפס בשנת שמ"ח, שם בכללים שבראש הספר (כלל כ"ג) כתב: "מה שהיה קשה לרש"י ז"ל קשה היה גם לרבותינו, כי רש"י ז"ל לא חידש דברים מלבו רק במקומות מועטים, ואם כן הן הם הדברים שאמרו רבותינו ז"ל" עיין שם.

ותל"ת בחסד השי"ת ובחמלתו הראתי בחיבוריי הקטנים במקומות הרבה אמיתות הדברים הנ"ל, שמה שרש"י ז"ל כותב אפילו בסתמא, הוא מיוסד בנוי ומושתת על דברות רבותינו ז"ל, כי "איש האלהים רש"י ז"ל" (לשון הרשב"א בתשובה ח"ד סימן צ"ד), והיה רש"י "אוצר בלום לתורה הלכה ואגדה" (עדות הרמב"ן ז"ל במדבר ל"ב מ"ב), עיין בחיבורי יד סופר ח"ב (דף מ"א ודף ע"א), ובחיבורי ברית יעקב (דצ"ב ע"ב, ודקמ"ו ע"ב, ודרכ"ח ע"ב,

ודרס"ה בהערה ל"ד), ובחיבורי זכות יצחק ח"א (דף י"א, ודף קל"ח, ודף קפ"ט),
 וחיבורי זרע חיים (דף ז'), ובחיבורי שם בצלאל (דף רס"ט), ובחיבורי יגדיל
 תורה ח"א (דף ז', ודף כ'), ובחיבורי טוב להודות ח"ב (דף ט"ו), ובחיבורי
 ישועות חיים ח"א (דף פ"ג, ודף צ"ד), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ט (דף צ"ב,
 ודף ק"ע), ובחיבורי פרי טוב (דף י"ט) ע"ש, ועיין בחיבורי מנוחת שלום ח"ד
 (דף נ"ה) עיין שם.

ומינה בקל וחומר וכל שכן היכן שרש"י ז"ל עצמו מביא דברי רז"ל כבנדון
 דידן שכתב: "אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא" וכו', שמפורש
 שהם דברות רז"ל, ואכן כאן מקור רש"י טהור, ובס"ד בחיבורי דברי יעקב
 חיים ח"א (ס"ס י"ט) חשפנו מקור דברי רש"י ז"ל והראנו שהדברים נמצאים
 ב"מדרש תנאים" על ספר דברים (שם דף ב'), שלא נדפס בזמן הגאון רבי
 דוד פארדו ז"ל, ועיין בכל אשר ציין הרצד"ה ז"ל בהגהותיו למדרש תנאים
 שם, ובהגהות הש"ב על מדרש אגדה דברים שם (דקצ"ה ע"ב) ע"ש,
 והשערות שכן היתה הגירסה בספרי שלפנינו אלא שנשמטה שורה בטעות
 "הדומות", ונמשך אחריה בהגהות זכ"ל על פירוש רש"י דברים שם (מהדורת
 תרס"ה דף שנג'), היא השערה בעלמא כמנהגו, ותראה שבספרי דברים הנדפס
 על פי כתבי יד רבים לא נמצא כדבריו עיין שם (בדף ה') ואין להאריך].

* * *

ואקבע כאן מה שבס"ד התעוררתי בזה, הנה כאן **רבי יוחנן** אומר "חזרנו
 על כל המקרא ולא מצאנו וכו', ודרך לימודי ראיתי בס"ד שבמטבע
 לשון זה "חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו" וכו', השתמשו בו גם כל
 תלמידי רבי יוחנן, ובשיטת רבם אמרו כן, ואסדר לפי סדר א"ב מה
 שמצאתי, ובדואי יש להוסיף על דברינו אלה ותן לחכם וגו'.

א. רבי אבהו - במדרש בראשית רבה (פע"ח ס"ד) ע"ש. [ועיין לקמיה אות
 ה' ערך רבה בר בר חנה ודוק].

ב. רבי אמי - במדרש בראשית רבה (פ"ה ס"ז).

ג. רבי חנינא בר פפא - בירושלמי מגילה (פ"ג ה"ו). [ורבי חנינא בר פפא
 היה תלמיד רבי יוחנן עיין ירושלמי בבא קמא (פ"י ה"ב דמ"ג סע"א) ודוק].

ד. רבי יצחק - במדרש במדבר רבה (פ"ב ס"ח), ונכפל מאמרו זה במדרש
 שיר השירים רבה (פ"ג סכ"ה). [וטעות הדפוס מה שכתוב שם רבי חנינא

מגיד דבריו ליעקב | חידו"ת לפרשת דברים

בר יצחק, וצריך לומר רק רבי יצחק כנ"ל, וכך הביא בילקוט שמעוני שמות רמז שס"ט, ושם רמז תי"ז, ושם רמז תתקפ"ו וז"ב].

ומפורש במסכת פסחים (ק"ד רע"א) שרבי יצחק הנזכר בעניני אגדה, הוא רבי יצחק בר פינחס, עיין שם בפירושו רש"י ורשב"ם, והוא היה תלמיד רבי יוחנן עיין שבת (קמ"ט ב.).

ה. רבה בר בר חנה - בילקוט שמעוני על ספר עמוס (רמז תקמ"ב), ומקורו בירושלמי עבודה זרה (פ"א ה"א) ושם שמו משובש, ובילקוט המכירי ישעיה (ד' ו' דף ס') הובא בשם רבי אבהו ועיין לעיל אות א' ודוק.

ו. רבי שמואל בר נחמני - ירושלמי סוטה (פ"א ה"י) ונכפל במדרש בראשית רבה (פ"ק ס"ו) ע"ש, ועוד במדרש דברים רבה (פ"א ס"ב) ובמדרש שיר השירים רבה (פ"א ס"א), ובמדרש קהלת רבה (פ"ז סל"ג) ובמדרש תנחומא (פרשת חוקת ס"ו), ובמדרש פסיקתא רבתי (פרשה ט"ז), ובפסיקתא דרב כהנא (פ"ו), והוא היה תלמיד רבי יוחנן עיין בירושלמי תרומות (פ"ה ה"א דכ"ה ע"א), ובספר תולדות תנאים ואמוראים (בערכו דף אלף וקמ"ב) ודוק.

ז. רבי שמעון בן לקיש הוא ריש לקיש - במדרש ויקרא רבה (פכ"ג ס"י) והובא בילקוט שמעוני ויקרא (רמז תקפ"ה), ועוד שם ספר שופטים (רמז מ"ד), והוא היה תלמיד רבי יוחנן עיין תענית (ח' א') וחולין (קל"ט א') ובספר סדר הדורות ערך רבי שמעון בן לקיש ע"ש. [ובספר יד מלאכי (כלל תר"א) כתב דריש לקיש בתחילה היה תלמיד רבי יוחנן כנ"ל, ואחר כך נהיה תלמיד חבר עש"ב, ועיין גם בחיבורי כנסת חיים (סימן ב' אות צ"א דף ט"ל) ובגליון שם ואכמ"ל].

ובזאת מצינו גם במדרש שמואל (פכ"ג ס"ז): "רבי ברכיה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אומר חזרנו על כל המקרא וכו', והנה רבי יהושע בן לוי נחלקו בו חכמים אם היה רבו של רבי יוחנן או תלמידו היה, עיין בספר סדר הדורות (ערך רבי יוחנן סוף אות ח'), ואם רבי יוחנן תלמידו אזי יש לומר שקבל זאת ממנו לדרוש חזרנו על המקרא ולא מצינו, ואם רבי יהושע בן לוי היה תלמיד רבי יוחנן אזי הוא מרבו רבי יוחנן קבל כך ודוק.

ועכשיו מצאתי במדרש פסיקתא רבתי (פרשה ט"ז) **בר קפרא** אומר חזרנו על כל המקרא וכו', והוא בר קפרא הרי היה רבו של רבי יוחנן כדכתבו הרי"ף והרא"ש והובאו דבריהם בספר סדר הדורות (ערך רבי יוחנן סוף אות

ח', וכן מצאתי שכתב בספר יד רמה בבא בתרא (דף קנ"ח ס"ס קע"ג), ולפי זה יש לומר דרבי יוחנן מרבו בר קפרא למד דרך זו לומר חזרנו על כל המקרא וכו', ובפרט לסוברים דרבי יהושע בן לוי הוא היה רביה דרבי יוחנן כנ"ל, והרי רבי יהושע בן לוי תלמיד ותיק היה לבר קפרא והרבה קיבל ממנו עיין בספר תולדות תנאים ואמוראים ח"א (ערך בר קפרא דף ר"צ) ודוק.

ג. בענין שלא התקבלה תשובת ובכית בני ישראל על עון המרגלים

דברים (א' מ"ה): "ותשבו ותבכו לפני ה', ולא שמע ה' בקלכם, ולא האזין אליכם".

ובערב שבת קדש פרשת דברים בהיותי קורא שמו"ת, נתעוררתי בס"ד והרי קיימא לן שערי דמעה לא ננעלו ברכות (ל"ב ב'), ובספר הזהר במקומות הרבה האריך בכח ובעוזזו הבכיה והדמעות דמתבר כל תרעין, ובפרט כאן שהיה בכי של כל בני ישראל ולא רק של אדם אחד פרטי, ואם כן יש לדעת מדוע ולמה לא נשמעה תפילת ובכית בני ישראל, ודוחק לומר כיון שהיו אפיקורסין כדפירש רש"י ז"ל שם (לעיל פסוק י"ב). ורשמתי למזכרת עד שנעיין בדברי רבותינו המפרשים וכעת אין תחת ידי אלא חומש ופירוש רש"י ז"ל.

ועיינתי עכשיו בדברות רבותינו המפרשים ע"ה, ותחילה וראש אביא קצת מדברי ספר הזהר הקדוש בענין כח הבכיה ומעלתה שהזכרתי לעיל, אמרו בספר הזהר הקדוש ח"א (דקל"ב ע"ב): "אל דמעתי אל תחרש, דא אעיל קמי מלכא, ולית תרעא דקאים קמיה, ולעולם לא אהדרו דמעין בריקניא", ועוד שם (דרכ"ג ע"א): "תנינן כל בר נש דאושיד דמעין קמיה דקב"ה, אף על גב דאתגזר עליה עונשא, יתקרע, ולא יכיל ההוא עונשא לשלטא ביה, מנלן מלאה", ועוד שם (דרכ"ח ע"ב), וכן בספר הזהר ח"ב (די"ב ע"ב): "כל מלין דעלמא תליין בתשובה ובצלחותא דצלי בר נש לקב"ה, וכל שכן מאן דאושיד דמעין בצלותיה, דלית לך תרעא דלא עאלין אינון דמעין, מה כתיב ותפתח ותראהו את הילד, ותפתח, דא שכינתא דקיימא עליהו דישאל כאימא על בנין, והיא פתחה תדיר בזכותיהון דישאל, כיון שפתחה, ותראהו את הילד, ילד שעשועים דאינון ישראל, דמתחטאן קמי

מלכיהון בכלא, ומיד דמתחננן קמי קב"ה הדרי בתשובה, ובכאן קמיה כברא דבכי קמי אבוי, מה כתיב והנה נער בוכה, כיון דבכי, מתתברי כל גזרין בישין דעלמא, ועוד שם ח"ב (דקס"ה ע"א): "כל תרעין ננעלו ואסגירו, ותרעין דדמעין לא אסגירו, ולית דמעה אלא מגו צערא ועציבו, וכל אינון דממנן על אינון תרעין, כלהו מתברין גזיזין ומנעולין, ועיילין אינון דמעין", ועיין באריכות בכל הנסמן בזה בספר שערי זהר ברכות (ל"ב ב') ובבא מציעא (נ"ט א') עש"ב.

ובגוף הענין מדוע לא נתקבלה תשובת בית ישראל ובכיתם לפני הקב"ה, חפשי קצת בדברי רבותינו נ"ע אשר הם לנו לעיניים, ואכתוב מה מצאתי בזה, הנה רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל דברים שם כה כתב: "ותשבו ותבכו לפני ה', לא הזכיר שם (פרשת שלח לך) הכתוב הבכי הזה, שאין צורך להזכירו, אבל משה הזכיר זה עתה, לשבח כי נחמו על חטאתם ולהגיד להם שהיה העון ההוא גדול מנשוא, כי באה עליו השבועה הגדולה, וגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע [כאומרם בראש השנה י"ח א'] עכ"ל.

חרי שכבר הוא ז"ל הרגיש בזה, ותירץ שכאן היה גזר דין שיש עמו שבועה, ויש להתבונן בזה, כי מצאתי בספר הזהר הקדוש ח"ב (דק"ו ע"א): "כד קב"ה אומי אומאה, לא אומי אלא אם לא יעביד תיובתא, דהא לית פתגמא דקיימא קמי תיובתא, ועל כלא מכפר קב"ה כד עבדין תיובתא שלימתא, קב"ה מקבל, דכתיב חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו וגו', וכתיב כתבו את האיש הזה עירי וגו', ובתר דתב בתיובתא, כתיב ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו, מכאן דתשובה מתבר כמה גזרין ודינין, וכמה שלשלאין דפרזלא, ולית מאן דקיימא קמי דתיובתא", ומתבאר דשיטת רבותינו ז"ל בספר הזהר דתשובה מועילה גם ליחיד לגזר דין שיש עמו שבועה, ובמדרש ויקרא רבה (פ"י ס"ה) אמרו: "גדול הוא כחה של תשובה שמבטלת גזירה, ומבטל שבועה, שבועה שנאמר חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים וגו', ומבטלת גזירה כה אמר ה' כתבו את האיש הזה עירי וכתיב ובני יכניה אסיר בנו שאלתיאל בנו אסיר בנו, שהיה בבית האסורים שאלתיאל בנו שממנו הושתלה מלכות בית דוד אמר רבי תנחום ב"ר ירמיה אסיר זה הקב"ה שאסר את עצמו בשבועה, שאלתיאל ששאל אל לבית דינו של מעלה על נדרו", ובפירוש עץ יוסף על המדרש שם הביא מספר סדרי טהרה על מסכת נדה (ע' ב') שכתב דבתשובה מאהבה נקרע אפילו בגזר דין

שיש עמו תשובה בין ליחיד בין לציבור ע"ש. [ועיין עוד בזה בחיבורי שובי השולמית ח"י (סימן כ') עיין שם].

ולרבינו עובדיה ספורנו ז"ל דברים שם ראיתי שכתב: "ולא שמע ה' בקולכם, מפני חילול השם שעשו, שלא תספיק בו כל תשובה אלא מיתה ממרקת, וגם היה גזר דין שיש עמו שבועה, אחר שהעירו אזנם משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפילו אחר כך אלא מיראת עונש, ולכן לא הספיקה התשובה להסיר העונש הנגזר בעולם הזה, וכמו שהיה הענין בקין, ובשואל בדבר עמלק, ובבני עלי. ולא האזין אליכם. אפילו להאריך ולא לבטל גזירת הבנים אפילו אחר מות האבות, ובזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא השיגו דבר אפילו בדמעתם", הרי שכתב כמה טעמים על שלא נתקבלה תשובתם ובכיתם ודוק. [ומריהוט דבריו יוצא דהתשובה שעשו היתה תשובה מיראה ואם אכן היתה התשובה מאהבה היתה מתקבלת וגם הגזר דין שהיה עמו שבועה היה מתבטל והיינו כדברי הגאון סדרי טהרה הנ"ל ודוק].

עוד מצאתי לרבינו עובדיה ספורנו ז"ל במדבר (י"ג א'): "וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונצחנונו אחר שעשה עמהם להפליא, שבו בתשובה ואמרו אנחנו נעלה ונלחמנו, והתפללו כאמרו בספר דברים (הנ"ל) ותשובו ותבכו לפני ה', אלא שלא קיבל האל יתברך תפילתם, מפני חילול ה' שעשו, שאינו מתכפר אלא במיתה" והיינו כנ"ל, ועוד לו במדבר (ט"ו ל'): "את ה' הוא מגדף, ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הנעשית מיראת עונש עד שימות, ולפיכך לא הועילה תשובת ישראל בענין המרגלים, כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה', ולא שמע ה' בקולכם", ודוק היטב.

ובספר אור החיים דברים שם כתב: "ותשובו ותבכו וגו' ולא שמע ה' וגו', צריך לדעת כוונת הכתוב, אם הכוונה בזה ששבו מהמלחמה ויבכו על מה שהכו מהם האמוריים, אין ידוע מכוון הסיפור בזה, גם אומרו ולא שמע וגו' ולא האזין וגו', אם הבכי היה על צרה שעברה עליהם מה מקום למאמר זה, אכן נראה שכוונת הכתוב היא שאחר שהכום האמורי נכנעו לפני ה', ושבו בתשובה גם בבכי על עון כמשפט השבים, ואף על פי כן גדלה צחנתם שלא שמע ה' לקול תשובתם ולא האזין לבכיתם", ומבואר שהטעם שלא שמע ה' וקיבל תשובתם היה משום שהיה עונש גדול וחמור וגדלה צחנתו, ונראה שכוונת דברי כמו שכתב הרב הספורנו ז"ל ודוק.

ובספר הכתב והקבלה דברים שם כתב: "ותבכו לפני ה'". לא היתה הבכיה על אשמתכם מתוך תשובה וחרטה, כי אם על אשר רדפו והכו אתכם, עד שהוצרכתם לשוב אחור מפני האויב, לכן לא שמע ה', ולזה אמר ותשובו ותבכו", ועיין לעיל בדברי הרב אור החיים ז"ל.

ורבינו הכהן הגדול הגאון רבי מאיר שמחה ז"ל בספרו משך חכמה שמות (י"ד כ"ט) כתב: "מצאנו שעל העגל שהחטא היה בעבודה זרה הקב"ה מחל להם ונתרצה להם, אבל על מרגלים שהיה לשון הרע וכפיות טובה לא מחל להם ונגזר במדבר הזה יתמו" עש"ב. וכבר כתב רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן תרס"ה): "**אין מידה רעה כמו כפוי טובה**, אפילו כנגד הבהמה אמרה תורה אל תהי כפוי טובה, שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו, לפי שכלב עזר שהזאבים לא הביאו הבהמה ביער, הרי נשאר לך החלב והעור, לכך אל תהיה כפוי טובה ותן לו הטריפה", ושם בספר חסידים (סימן קפ"ה) כתב: "לעולם לא יהא אדם כפוי טובה, כי ממהרים ליפרע ממנו, שהרי נבל הכרמלי היה כפוי טובה לדוד ועבדיו, ששומרים צאנו וחומה היה עליהם, והוא מת לעשרת הימים, ושמעי בן גרא שעשה לו רעה גדולה מזו, לא מת. אלא שמעי בעבור שהיה קרוב לשאול, לא היה כפוי טובה, אבל דוד ואנשיו היו קרובים לנבל ועשו לו טובה, וכפוי טובה היה, לפיכך מיהרו להפרע ממנו" ודוק היטב.

ושם במשך חכמה במדבר (י"ד ל"ו) כתב: "סיפר הכתוב כי לא הועיל להם התשובה שאמרו חטאנו, מפני שלא היה תשובת המשקל, התשובה הטהורה, רק אחרי אשר כבר מתו האנשים מוציאי דבת הארץ, ויהושע וכלב חיו מן האנשים ההם, וראו כי שקר דברו בה' ובארצו, לכן אמרו חטאנו, ואין זו תשובה גמורה" עש"ב.

אחר כך הראוני בספר פירושי רבינו סעדיה גאון ז"ל על התורה (דף ר"ו) שנשאל בזה, וכה השיב וכתב: "אנחנו אומרים שהחרטה על העבר והקבלה שלא לשוב לאותו המעשה, הם יסודות התשובה, הרי לא אמרנו את זאת אלא דוקא כשאמרם המתחרט ומקבל שלא לחזור למעשיו הקודמים מתוך הכרה ברורה, אז היא תשובה, כלומר שיתחרט על החטא מתוך הכרה שזה רע ושיקבל עליו שלא לעשות עוד מעשה רע כמוהו, אבל אם הביע המתחרט והשב את חרטתו על מה שעשה בגלל הפסד הנאה מהנאות העולם וכדומה לזה, וקבל עליו שלא לשוב לכמותו ממה שיפסידהו

כאותה ההנאה או כדומה לכך - אין זו תשובה, ואף על פי שהביע את חרטתו וקבלתו שלא לשוב לכך אלא שהם בגלל מה שהזכרנו או דומה להן.

וביון שזהו העיקר אצלינו בתשובה אף על פי שאנשי המדבר שבו ונתחרטו, וקבלו עליהם שלא לשוב לכמו שעשו, אין זו תשובה, לפי שלא נתאבלו אלא מפני שהפסידו טובות ארץ ישראל, וזו הנאה מהנאות העולם הזה, ולפיכך אינם נחשבים בכלל בעלי תשובה, והראיה ממה שנאמר שם ויתאבלו, לומר שלא היה שם אלא יגון ודאגה, והיגון בא בגלל מה שדואג שיגיע לו נזק או שהפסיד דבר חשוב, והדואג מחמת שהפסיד הנאה מהנאות העולם או מפחד נזק מנזקי העולם אין נקרא בעל תשובה, לפיכך אמר ה' להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם.

ומה שאמרו חטאנו לה', אין זה מורה שאמרוהו בלב שלם ומחשבה טהורה וכבר נאמר עליהם ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו, ומצאנו שפרעה אמר למשה ואהרן חטאתי לה' אלהיכם ולכם (שמות י"ז) ולא היתה זאת תשובה לפי שאמרו מתוך מחשבה לא טהורה" עש"ב. הרי שכבר רבותינו ז"ל כתבו כמה וכמה טעמים והסברים על שלא נתקבלה תשוב ובכית בני ישראל על עון המרגלים ודוק היטב.

ד. בענין העוים היושבים בחצרים

דברים (ב' כ"ג): "והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם".

ובתרגום אונקלוס כה תרגם: "ועואי דיתבין בדפיח עד עזה, קפוטקאי דנפקו מקפוטקאי שצנון ויתבו באתריהון".

וזה רבות בשנים, עלה ברעיוני שיש בדברי התרגום טעות דפוס בקצה אות אחת, ובמקום "ד"פיח צריך לומר "ר"פיח, והיא אכן סמוכה לעזה כידוע.

וסיוע לדברי תרגום יונתן שם: "ושאר פליטת כנענאי דהוו שרן בכופרניא דפריע עד עזה, קפוטקאי דנפקו מן קפוטקיא שציאונון ויתבו באתריהון".

ונראה לי שגם כאן יש להגיה ולשכל האותיות ובמקום דפריע צריך לומר דרפיע, והיינו רפיח כי אותיות ח' וע' מתחלפות כידוע, ומכאן נלמד גם לדברי אונקלוס.

ובפרט שמצינו חילופי אותיות ד' ור' גם במקרא כמו רעואל דעואל, רודנים דודנים, וכן מצינו בדברות חז"ל בתלמוד כתובות (ס"ו ב') חסד ואמרי לה חסר, ובנדה (ל"ו ב') גרייה הוא סבר גדייה ועוד, ונתבאר היטב במקומו בס"ד.

ובני יקירי חו"ב רבי שמואל יואל הי"ו הראני שבחומש "כתב אשורי" (מהדורת הרב פוזן) שנדפס שם תרגום אונקלוס על פי דפוס קדמון (סביניטה שנת שי"ז) ונוסחאות בני תימן, הגירסה באונקלוס (שם דף ט"ו): ברפיח, וס"א דפיח, ויש גורסין בפציח" ע"כ, ובהערות לשם (דף כ"ה) כתוב: "ברפיח בר' כן הוא בסביניטה ובתימן, לא ברפיח בד', וכן רס"ג תרגם רפח, וגם היום יש עיר דרומית מערבית לעזה בשם רפיח, ובפירוש הרוקח כאן כתב והיו גיבורים ויושבים בחצרים בבקעה ששמה רפיח, ולכאורה כונתו שמחמת גבורתם לא היו צריכים לישב בערים בצורות, ודעת הרמב"ן שחצרים אינו שם מקום רק כמו ערי החצרים ע"כ.

ומה שכתבתי להגיה דברי תרגום המיוחס ליונתן שבמקום דפריע צריך לומר דרפיע, והיא היא רפיח כנ"ל, ראיתי ב"כתר יונתן" שם שגרס ביונתן כגירסה הישנה "דהו שרן בכופרניא דפריע", ותרגם הארמית ללשוננו: "שהיו חונים בכפרים הפרוזים" ע"ש. הרי שהבין פריע מלשון מגולה, כמו פריעת עור הערלה, וכן כי פרוע הוא (שמות ל"ב כ"ה) דהיינו מגולה עיין רש"י שם, וכן ופרע את ראש האשה (במדבר ה' י"ח) שהוא לשון גילוי כדפירש ראב"ע שם, ועיין מלבי"ם והכתב והקבלה שם, ותורה תמימה שם (אות צ"ה וצ"ו) ועיין היטב רש"י שם ושפתי חכמים. ובעניותי לי נראה כאשר הגהתי וצע"ע.

והנה בענין העוים הללו מה היו, ראיתי שרבותינו נחלקו בזה, שרש"י ז"ל פירש: והעוים היושבים בחצרים וגו', עוים מפלשתיים הם, שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר חמשה סרני פלשתיים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים, ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם, והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתם מידם".

ובפירוש רבינו יוסף בכור שור ז"ל שם כתב: "והעוים היושבים בחצרים. ועתה מתחיל לפרש היכן היא ארץ החוי, שהיו ישראל סבורים שהיא הר שעיר, ואמר "העוים", כמו "החויים", שאותיות הגרון מתחלפות, כי גם בתלמוד קורא רבי לרבי חייא "עייא", (מועד קטן ט"ז ב') והכי קאמר קרא והחויים, אם תרצו לידע היכן הם יושבים, ב"חצרים", גיבורים היו ולא היו חוששים בערי חומות, אלא יושבים בחצרות בלא חומה. עד עזה היה גבולם. כפתורים השמידום, והנה מחזיקים כפתורים בשלהם ומידם כבשום. ו"ארץ רפאים" היא ממלכת עוג, דכתיב ביה לקמן "ולכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים", זהו ודאי "ארץ רפאים" ועוג נשאר מיתר הרפאים", וכן הוא בדעת זקנים מבעלי התוספות שם, ועוד. והשוה לפירוש בעל הרוקח המובא לעיל, ועיין בדברי הרמב"ן ז"ל שם.

והרב הספורנו ז"ל שם כתב: "אף על פי שהיו מבני עשו או מבני פלשתים", וזו לשון הגאון הנצי"ב ז"ל בהעמק דבר שם: "והעוים, רש"י פירש שמפלשתים היו כו'. והיא דעת רבי יונתן וריש לקיש בחולין (ס' א') אבל רב סובר דעוים מבני תימן מזרע עשו היו. ופירש רש"י שם דגם להאי מאן דאמר אינו ענין לכאן אלא להך מילתא איצטריך שאסור להתגרות בבני עשו משום הכי באו כפתרים כו'. ויותר נראה דלמאן דאמר דעוים מבני עשו הן המה אחר שנתגרשו על ידי כפתרים נתיישבו בארץ שעיר. וגם זה היה בהשגחה שלא יהיה מבני עשו בנחלת אברהם אבינו זולת במקום החוריי".

והגאון מלבי"ם ז"ל בפירושו לספר בראשית (י' י"ח) ולספר דברים (שם) כתב שהעוים היו כנענים עיין שם, ובמצודת דוד יהושע (י"ג ג') כתב העוים המה לא מפלשתים עיין שם.

ולפי האמור יוצא דהעוים יש אומרים שהיו פלשתים, ויש אומרים מהחיוי היו, ויש אומרים כנענים היו, ויש אומרים בני עשו היו ודוק.

ה. בענין יהושע תורת ציבור יש לו

דברים (ג' י"ח): "ואצו אתכם בעת ההוא לאמר, ה' אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה, חלוצים תעבדו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל, רק נשיכם וטפכם ומקנכם, ידעתי כי מקנה רב לכם, ישבו בעריכם

אשר נתתי לכם, עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן להם בעבר הירדן ושבבתם איש לירושתו אשר נתתי לכם, ואת יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני המלכים האלה, כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם".

ובתב רבינו חיים נ' עטר ז"ל בספר אור החיים הקדוש שם (פסוק כ"א): "ואת יהושוע צויתי וגו', פירוש צויתי לבל יירא מהעמים, כמו שאמר לקמיה בסמוך לא תיראום, ואינו חוזר על מאמר עיניך הרואות, כי בזה לא יוצדק לשון צווי וכו', ואמר לאמר, ירצה שצוהו לאמר לישראל בזמן שיכנסו למלחמת שבעת עממין להסיר מורך מלבם, לא תיראום, הגם שמדבר ליהושע, אמר לשון רבים, לכלול גם כל ישראל לומר שלא יהיה אפילו אחד מישראל ירא מהם, כי ה' נלחם להם, ולמה שפירשתי "לאמר" לישראל, אמר לשון שידבר בו לישראל שיבטחו באלהים חיים".

ויש לעיין אם אפשר ליישב דקדוק רבינו אור החיים הקדוש ז"ל מדוע כשידבר עם יהושע אמר לא "תיראום" לשון רבים, עם דברי האור החיים ז"ל עצמו בפירושו לספר במדבר (כ"ח ב'): "יהושע דין ציבור יש לו, כדמוכח מממה מקומות" עכ"ל, ולכן בא הכתוב לרמוז זאת כאן ודיבר עם יהושע בלשון רבים, ועיין.

וביאור הדברים "דיהושע יש לו דין ציבור", יש לפרש לפי מה שאמרו בסנהדרין (מ"ט א') שליהושע היה דין מלך, וכן מפורש ברמב"ם ז"ל הלכות סנהדרין (ס"פ י"ח), והלכות מלכים (פ"א ה"ג), ועיין בזה בספר חקרי לב או"ח (סימן ק"ב), ושו"ת זכר יהוסף (ס"ס י"ח), ושו"ת קול מבשר ח"א (סימן ע"ו דר"ז ע"ב), ושו"ת רב"ז שאפראן ח"ג (ס"ס י"ג), ובארוכה בביאור אמבואה דספרי לספרי זוטא (פרשת פינחס דף רל"ט), ופרדס יוסף (ס"פ בשלח), ושו"ת ציון לנפש חיה (סימן קכ"ו), ובארוכה בשו"ת כוכבי יצחק ח"ג (דט"ו ע"א), ובספר משמר הלוי מגילה (סימן ב'), ובספר המפתח על הרמב"ם הלכות מלכים (שם) עש"ב, ועיין בזה בארוכה בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן י"ד דס"ח ע"ב) וצרף לכאן.

ואנן קיימא לן שלמלך יש תורת ציבור כדכתב הרשב"א ז"ל בתשובותיו ח"א (סימן קמ"ח) ע"ש, וכההיא דתענית (ט' א') כיון דרבים צריכים לו

תורת ציבור לו, ועיין בחיבורי מנוחת שלום חי"א (סימן ט' אות ב') שהארכתיו בענין זה שלמלך יש דין ציבור וצרף לכאן, וזה ביאור דברי רבינו אור החיים ז"ל שליהושע יש תורת ציבור ודוק היטב.

איברא דבעניתי תמה אני על עצמי ואיני מבין דברי קדשו של רבינו אור החיים זצ"ל כאן, כי לפי פשוטו כאן משה רבינו ע"ה מספר ומתאר לבני ישראל [הדור החדש] את אשר קרה והתרחש בעבר, ומספר שאחר שנצחו את עוג וסיחון מלכי האמורי שמלכו בער הירדן המזרחי, בני גד ובני מנשה עקב שהיה להם מקנה רב ביקשו להשאיר בעבר הירדן המזרחי, ובאותו זמן משה ציוה את יהושע להתחזק ואמר לו שכשם שהשי"ת עשה כן לשני מלכי האמורי שהשמידם, כך יעשה גם למלכי כנען, **וכאן הסתיימו דברי משה רבינו אל יהושע**, ואחר כך ממשיך משה לדבר עם כלל ישראל, והציוי לא תיראום לא ליהושע נאמר, אלא לכלל ישראל נאמר, כך נלע"ד לפי פשוטו דוק ועיין.

ומצאתי בפירוש מהר"ם אלשיך ז"ל דברים שם שגם הוא דקדק מדוע כשמדבר עם יהושע אמר לשון רבים לא "תיראום", וכתב: "ואחר אומרו יתברך מה שצוה ליהושע, מסיים ואומר **לישראל** לא תיראום גם אתם כאשר צויתי ליהושע, כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם", וכן הוא בדברי בעל הטורים דברים (ג' כ"ג) שלא תיראום משה אמר לישראל ולא ליהושע ודוק.

ובן מה שכתב רבינו אור החיים ז"ל בראש דבריו: "ואת יהושע צויתי וגו', פירוש צויתי לבל יירא מהעמים, כמו שאמר לקמיה בסמוך לא תיראום, ואינו חוזר על מאמר עיניך הרואות, כי בזה לא יוצדק לשון צווי", מתבאר בדבריו שהבין את יהושע **צויתי** שהוא מלשון ציוי ופקודה, ולפיכך התקשה מה שייך לומר ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הרואות, דמה ענין ציוי לענין הרואות, לפיכך פירש שציויתי היינו מה שכתוב לאחר זה אל תיראום ועל יהושע קאי ולא על ישראל וכנ"ל.

והנה זו לשון רבינו החזקוני ז"ל דברים שם: "ואת יהושע צויתי וגו', היינו דכתיב בפרשת פינחס ויסמוך ידיו עליו ויצוהו" ודוק.

ואם היתה רשות לקטן כמוני לומר, הייתי מפרש ש"צויתי" האמור כאן אינו לשון "ציוי ופקודה" כמו שנראה שהבין רבינו אור החיים ז"ל,

אלא לשון "מינוי" וכדכתב הרב ספורנו ז"ל במדבר (כ"ז י"ט): "וצוית אותו לעיניהם, תמנה אותו לנגיד עליהם לעיניהם, כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו כי יאמר צווי על המינוי, כמו וצוך לנגיד, ולמן היום אשר צויתי שופטים", והן הם דברי רבינו הרמב"ן ז"ל במדבר שם, ודברים (ל"א י"ד), ועיין עוד בדברי הרב ספורנו ז"ל שמות (ד' י"ג) ודוק.

גם מה שכתב רבינו אור החיים ז"ל בפירושו ש"לאמר" הנאמר ליהושע ככתוב: "ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמר" וגו', היינו שיאמר לישראל כאשר הבאתי דברי קדשו לעיל, זה כתב לפי שיטתו ז"ל בכל ספרו שמה שכתוב בתורה "לאמר" היינו לאחרים, שבכל מקום בתורה כך מנהגו לפרש, וזו לשון אור החיים במדבר (ל"א א'): "אומרו "לאמר" כפשוטו לאמר לישראל, ככל לאמר האמורה בתורה", אבל כבר נודע דרכים ושלמים מרבתינו ראשונים ואחרונים ע"ה אינם סוברים כן, אלא פירוש "לאמר" היינו וכך הוא אמר, זולת מעט מקומות שעל פי דרש רז"ל מפרשים לאמר לאחרים, וכדפירש להדיא רש"י ז"ל עזרא (א' א'): "לאמר, וכה אמר", וכן פירש שם עזרא (ט' א'), וכן כתב רבינו הגר"א ז"ל בפירושו לספר יהושע (א' א' ו'), והגאון מלבי"ם ז"ל בפירושו לירמיה (ג' א') כה כתב: "לאמר - מלה זו פירושה **תמיד** וכה אמר, כמו וידבר לאמר, ויצו לאמר" ע"ש, וכן הוא במצודת דוד יהושע (ב' א'): לאמר, וכה אמר", ואני מצאתי עוד כן במצודת דוד יהושע (כ"ב כ"ד), ודברי הימים ב' (ל"ו כ"ב), וישעיה (ד' א', וח' א'), והארכתי בזה בקונטרס מיוחד ולפי שעה עיין בזה בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן כ"ח) וצרף לכאן.

ולפי דרכינו כך הוא פירוש הפסוק: "ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הוראות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני המלכים האלה, כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם", ואת יהושע "צויתי" [מנתי] בעת ההיא "לאמר" [וכך אמרתי לו], עיניך הוראות וגו', כן יאבדו כל אויבך ה' אמן ואמן.

ו. בענין ועתה ישראל שמע

דברים (ד' א'): "ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות, למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבתיכם נתן לכם".

ויש לי להבין מדוע כאן משה פונה אל בני ישראל ואומר להם ועתה ישראל שמע, ומקדים ישראל לשמע, אבל בשאר המקומות משה רבינו מקדים את הציוי ואומר שמע ואחר כך ישראל, כמו שם בדברים (ה' א'): "ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם", וכן שם (ו' ד'): "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ושם (כ' ג'): "שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם", ועיין.

ז. בענין חכמה בינה דעת

דברים (ד' ו'): "ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".

ונתעוררתי בס"ד דבכל מקום התורה מזכירה שלש דרגות של "חכמה בינה ודעת", ולדוגמא בספר שמות (ל"א ג'): "ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וברעת", ובספר דברים (א' י"ג): "הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידועים לשבטיכם", והארכתי במקום אחר בס"ד, ואילו כאן נזכרו רק שתי דרגות "חכמה ובינה". ולא נזכר ענין "דעת", וצ"ב.

ונראה לי בס"ד דהנה רש"י ז"ל שמות שם פירש: "חכמה, מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: תבונה, מבין דבר מלבד מתוך דברים שלמד: דעת רוח הקדש", ומפורש דדעת ענינו רוח הקודש, ואנן קיימא לן דהגויים משוללים ומופקעים מכל ענין של השגה וענינים רוחניים וכו' עיין בספר דרך ה' (ח"ב פ"ד, וח"ד פ"ז), ובספר נפש החיים (שער א' פרק ד'), ולכן כשהתורה מדברת אודות השגת אומות העולם היא מזכירה רק ענין חכמה ובינה ולא נזכר ענין הדעת והבן כי קצרתי. [וההיא דאמרו במדרש תנא דבי אליהו (פ"ט) יש ליישב ועיין לגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל בספרו ישראל קדושים (ס"ס ו'), ובדברי הרמח"ל ז"ל במאמר העיקרים (בענין הנבואה, בסופו) ואכמ"ל].

ובזה מפרש אני לעצמי ענין יוסף ופרעה, שבספר בראשית (מ"א ל"ג) אומר לו יוסף לפרעה: "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ

מוגיד דבריו ליעקב | חידו"ת לפרשת דברים

מצרים", וגם פרעה אומר שם פסוק ט"ל): "ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נכון וחכם כמוך", והיינו כנ"ל דבגויים אין להם שייכות לבחינת "דעת", ולכן נזכרו כאן רק בחינות חכמה ובינה ודוק, ובמקום אחר כתבתי באופן נוסף בס"ד.